

کافل خرد

ضرورت و کارکردها
(در کشورهای در حال توسعه اسلامی)

دکتر سید محمد رضا سید نورانی

دکتر حسین رشیدی نژاد

فهرست مطالب

سخن ناشر.....	۱۳
مقدمه.....	۱۵
فصل اول: ریسک و بیمه.....	۲۱
۱-۱. مقدمه.....	۲۱
۲-۱. ریسک.....	۲۲
۱-۲-۱. تعریف ریسک.....	۲۲
۲-۲-۱. طبقه‌بندی ریسک.....	۲۳
الف. ریسک‌های ایستا و پویا.....	۲۴
ب. ریسک‌های سوداگرانه و خالص.....	۲۴
ج. ریسک‌های خاص و عام.....	۲۵
۱-۲-۳. مدیریت ریسک.....	۲۵
الف. نگهداری.....	۲۶
ب. گریز.....	۲۶
ج. اجتناب.....	۲۷
د. کاهش.....	۲۷
هـ. انتقال یا ضمانت مشترک.....	۲۷
و. ترکیب.....	۲۸
ز. خنثی‌سازی.....	۲۸
۱-۲-۴. رویکرد اسلامی در خصوص ریسک.....	۲۸

- ۲۹..... ۱-۲-۴-۱. ریسک در اقتصاد اسلامی
- ۳۰..... ۱-۲-۴-۲. پوشش ریسک
- ۳۰..... ۱-۲-۴-۳. ریسک قابل تحمل
- ۳۱..... ۱-۲-۴-۴. اجتناب ناپذیری ریسک
- ۳۲..... ۱-۲-۴-۵. احتمال شکست
- ۳۲..... ۱-۲-۴-۶. علیت
- ۳۳..... ۱-۲-۴-۷. سرمایه‌گذاری در برابر شرط‌بندی
- ۳۴..... ۱-۲-۴-۸. انتخاب در شرایط عدم اطمینان
- ۳۵..... ۱-۲-۴-۹. راهبردهای ممکن در مورد پوشش ریسک
- ۳۵..... الف. پوشش ریسک اقتصادی
- ۳۶..... ب. پوشش ریسک مشارکتی
- ۳۷..... ج. پوشش ریسک قراردادی
- ۳۸..... ۱-۲-۵. آمار و احتمالات
- ۳۹..... ۱-۲-۵-۱. نقش آمار
- ۴۰..... ۱-۲-۵-۲. احتمال ریاضی
- ۴۰..... الف. احتمال ریاضی نظری
- ۴۱..... ب. احتمال ریاضی تجربی
- ۴۱..... ۱-۲-۵-۳. قانون اعداد بزرگ
- ۴۲..... ۱-۲-۶. ریسک‌گریزی و ریسک‌پذیری
- ۴۴..... ۱-۳-۳. بیمه، تاریخچه، تقسیم‌بندی و اصول بیمه
- ۴۴..... ۱-۳-۱. تعاریف بیمه
- ۴۶..... ۱-۳-۲. تاریخچه بیمه
- ۴۸..... ۱-۳-۳. پیدایش نظام بیمه‌ای
- ۴۹..... ۱-۳-۴. تقسیم‌بندی انواع بیمه
- ۵۰..... الف. بیمه‌های اجتماعی (اجباری)
- ۵۱..... ب. بیمه‌های بازرگانی (اختیاری)
- ۵۳..... ۱-۳-۵. اصول بیمه‌ای (اصول حاکم بر قراردادهای بیمه)
- ۵۳..... الف. اصل (حد اعلای) حسن نیت

۵۳	ب. اصل غرامت یا اصل زیان
۵۴	ج. اصل نفع بیمه‌پذیر
۵۴	د. اصل جانشینی (حق رجوع بیمه‌گر به مسئول خسارت)
۵۵	هـ. اصل تعدد بیمه
۵۵	و. اصل داوری
۵۶	ز. اصل علت نزدیک
۵۶	ح. اصل اتکایی
۵۶	۳-۶. نظر فقهاء و حقوق‌دانان مسلمان در مورد بیمه متعارف
۵۷	الف. موافقان مشروعیت قرارداد بیمه مرسوم
۵۷	ب. مخالفان مشروعیت قرارداد بیمه مرسوم
۷۳	۴-۱. جمع‌بندی
۷۴	یادداشت‌ها
۷۷	فصل دوم: بیمه‌های خرد
۷۷	۱-۲. مقدمه
۷۸	۲-۲. بیمه خرد
۷۸	۱-۲-۲. مفهوم بیمه خرد
۸۰	۲-۲-۲. مبانی نظری بیمه خرد
۸۸	۳-۲-۲. ویژگی‌های بیمه‌های خرد
۸۹	۴-۲-۲. اهداف بیمه‌های خرد
۸۹	۵-۲-۲. ویژگی‌های جامعه هدف در بیمه‌های خرد
۹۱	۶-۲-۲. شرایط موفقیت در ارائه بیمه‌های خرد
۹۵	۷-۲-۲. نقش تکنولوژی و فناوری‌های جدید در ارائه بیمه‌های خرد
۹۷	۸-۲-۲. کشورهای پیشگام در ارائه بیمه خرد در دنیا
۱۰۱	۹-۲-۲. الگوهای مطرح ارائه بیمه‌های خرد
۱۰۲	۱۰-۲-۲. اهمیت بیمه خرد در توسعه صنعت بیمه
۱۰۳	۱۱-۲-۲. دیدگاه سازمان بین‌المللی کار و بانک جهانی در مورد بیمه‌های خرد
۱۰۴	۱۲-۲-۲. نقش دولت در عرضه بیمه‌های خرد
۱۰۵	۳-۲. جمع‌بندی
۱۰۷	یادداشت‌ها

۱۰۹	فصل سوم: تکافل
۱۰۹	۱-۳. مقدمه
۱۱۰	۲-۳. اصل کفالت همگانی و مبانی بیمه در اسلام
۱۱۰	۱-۲-۳. اصل کفالت همگانی
۱۱۳	الف. مسئولیت مشترک و متقابل عمومی
۱۱۳	ب. تأمین اجتماعی
۱۱۴	۲-۲-۳. مبانی بیمه در اسلام
۱۱۵	۳-۲-۳. تعاون و همیاری
۱۱۵	۴-۲-۳. نمونه‌های تاریخی
۱۱۶	۳-۳. تکافل، تاریخچه، اصول و ویژگی‌ها و مدل‌های آن
۱۱۷	۱-۳-۳. مفهوم تکافل
۱۲۰	۲-۳-۳. خاستگاه و چگونگی پیدایش تکافل
۱۲۰	۱-۲-۳-۳. اصل عاقله به‌عنوان سنتی قبیله‌ای
۱۲۱	۲-۲-۳-۳. شیوه پیامبر اسلام (ﷺ)
۱۲۳	۳-۲-۳-۳. شیوه اصحاب پیامبر اسلام (رضی الله عنهم)
۱۲۳	۳-۳-۳. اصول و ویژگی‌های تکافل
۱۲۶	۴-۳-۳. وجوه تمایز بین تکافل و بیمه رایج
۱۳۰	۵-۳-۳. مزیت‌های تکافل
۱۳۲	۶-۳-۳. اصول اجرایی تکافل
۱۳۵	۷-۳-۳. دلایلی برای مجاز بودن و موجه بودن تکافل
۱۳۸	۸-۳-۳. حوزه عمل قراردادهای تکافل
۱۴۴	۹-۳-۳. سازوکار تکافل
۱۴۵	۱۰-۳-۳. اقسام تکافل
۱۵۰	۱۱-۳-۳. الگوهای رایج تکافل
۱۵۰	۱-۱۱-۳-۳. تعاونی تکافل (مدل بدون سود)
۱۵۱	۲-۱۱-۳-۳. مدل مضاربه
۱۵۴	۳-۱۱-۳-۳. مدل وکالت
۱۵۷	۴-۱۱-۳-۳. مدل مرکب (مضاربه + وکالت)

۱۵۹.....	مدل وکالت با صندوق وقف	۵-۱۱-۳-۳
۱۶۱.....	سخن پایانی پیرامون الگوها	۶-۱۱-۳-۳
۱۶۴.....	تکافل اتکایی	۱۲-۳-۳
۱۶۷.....	پیشینه و تاریخچه صنعت تکافل اتکائی	۱-۱۲-۳-۳
۱۶۸.....	اهداف و کارکرد صنعت تکافل اتکائی	۲-۱۲-۳-۳
۱۶۹.....	ضرورت صنعت تکافل اتکائی	۳-۱۲-۳-۳
	وضعیت فعلی صنعت تکافل اتکائی، فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی آن	۴-۱۲-۳-۳
۱۷۰.....		
۱۷۲.....	موانع عملیاتی پیش روی صنعت تکافل اتکائی	۵-۱۲-۳-۳
۱۷۴.....	فعالیت‌های تکافل در قرن بیستم	۱۳-۳-۳
۱۷۵.....	پیشرفت‌های تکافل در قرن بیست و یکم	۱۴-۳-۳
۱۷۶.....	چشم‌انداز تکافل	۱۵-۳-۳
۱۸۳.....	بررسی صنعت تکافل در مالزی	۱۶-۳-۳
۱۸۴.....	اصول تکافل	۱-۱۶-۳-۳
۱۸۵.....	فعالیت‌های تکافل	۲-۱۶-۳-۳
۱۸۷.....	دیدگاه‌های احتمالی در خصوص اصول نظری و عملی تکافل	۳-۱۶-۳-۳
۱۸۸.....	اصول تکافل	۴-۱۶-۳-۳
۱۹۰.....	فعالیت‌های تکافل	۵-۱۶-۳-۳
۱۹۲.....	جمع‌بندی	۴-۳
۱۹۵.....	یادداشت‌ها	
۱۹۷.....	فصل چهارم: تکافل خرد	
۱۹۷.....	۱- مقدمه	۱-۴
۱۹۸.....	۲- مفهوم تکافل خرد	۲-۴
۲۰۰.....	۱- گام‌های اولیه تکافل خرد در برخی از کشورها	۱-۲-۴
۲۰۳.....	۲- انواع مدل تکافل خرد	۲-۲-۴
۲۰۵.....	الف. مدل وکالت	
۲۰۶.....	ب. مدل وکالت - مضاربه	
۲۰۶.....	ج. مدل وکالت وقف	

- د. مدل مشارکتی ۲۰۷
- هـ. مدل متقابل ۲۰۷
- ۳-۲-۴. مدل مناسب برای ارائه تکافل خرد ۲۰۸
- ۴-۲-۴. تکافل خرد در اندونزی ۲۱۳
- ۵-۲-۴. تفاوت بین تکافل و تکافل خرد ۲۲۱
- ۶-۲-۴. چالش‌های تکافل خرد ۲۲۱
- ۷-۲-۴. برخی از شرایط برای موفقیت تکافل خرد ۲۲۲
- ۳-۴. جمع‌بندی ۲۲۷
- ۴-۴. نتیجه‌گیری ۲۲۹
- یادداشت‌ها ۲۳۱
- ضمائم ۲۳۳
- فهرست واژگان تخصصی ۲۳۹
- فهرست منابع ۲۴۳
- منابع مرتبط برای مطالعات بیشتر ۲۵۲
- نمایه ۲۶۱

فهرست جداول

- جدول ۱-۲: ارزش دارایی‌های فرد در حالت‌های مختلف با و بدون بیمه..... ۸۱
- جدول ۱-۳: تفاوت اصول و کاربردهای بیمه و تکافل..... ۱۶۳
- جدول ۲-۳: تفاوت بیمه اتکائی و تکافل اتکائی..... ۱۷۰
- جدول ۱-۴: گام‌های اولیه تکافل خرد..... ۲۰۲
- جدول ۲-۴: تفاوت بین تکافل و تکافل خرد..... ۲۲۱

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۲: ارزش دارایی‌های فرد در حالت‌های مختلف با و بدون بیمه..... ۸۲
- نمودار ۲-۲: تابع مطلوبیت ثروت محدب نسبت به مبدأ..... ۸۳
- نمودار ۲-۳: تابع مطلوبیت ثروت مقعر نسبت به مبدأ..... ۸۴
- نمودار ۲-۳: جریان صندوق‌ها در تکافل عمومی..... ۱۴۹
- نمودار ۱-۳: جریان صندوق‌ها در تکافل خانواده..... ۱۴۸
- نمودار ۳-۳: مدل مضاربه..... ۱۵۴
- نمودار ۳-۵: مدل مرکب (مضاربه + وکالت)..... ۱۵۸
- نمودار ۳-۴: مدل وکالت..... ۱۵۶
- نمودار ۳-۶: مدل وکالت با صندوق وقف..... ۱۶۱
- نمودار ۳-۷: ماهیت تکافل اتکائی..... ۱۶۶

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
(قرآن کریم. سوره مبارکه النمل. آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل‌ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهره‌مندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی -

پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق (علیه السلام) در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم‌اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت **مکتب علمی امام صادق (علیه السلام)** را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت (ان‌شاءالله).

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ... تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى» (مائده: ۲).

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید ... در هر کار خیر و تقوا یکدیگر را یاری دهید».

سازمان بین‌المللی کار یک نهاد بین‌المللی است که سازمان ملل متحد مباحث مربوط به تأمین اجتماعی را به آن محول کرده است. این سازمان بیمه‌های خرد را به‌عنوان ابزاری برای کاهش فقر و توسعه اجتماعی مورد حمایت خود قرار داده و در راستای تشکیل یک شبکه وسیع تأمین اجتماعی، به ایجاد انگیزه در مؤسسات بیمه خرد و تشویق آن‌ها مبادرت نموده است. بانک جهانی نیز از دهه ۹۰ اقدام به توسعه استراتژی‌های خود در زمینه حمایت‌های اجتماعی نموده است.

در حال حاضر بازار جهانی بیمه خرد یک ظرفیت پوششی تا ۴ میلیارد نفر را دارد که فقط حدود ۵ درصد از افراد کم‌درآمد در کشورهای در حال توسعه از محصولات بیمه خرد استفاده می‌کنند و این در حالی است که بیمه‌های خرد اعم از عمر و غیر عمر، نقش مهمی در توسعه صنعت بیمه کشورهای در حال توسعه و همچنین سهم به‌سزایی در کاهش ریسک‌های گروه‌های فقیر و کم‌درآمد جامعه خواهد داشت. البته حمایت دولت از

بیمه‌های خرد نیز به‌عنوان یکی از عناصر کلیدی در پیشبرد اهداف صنعت بیمه در کشورهای در حال توسعه مطرح می‌باشد.

هر چند که تکافل (بیمه اسلامی) در سال ۲۰۱۰ تنها حدود ۰/۲ درصد پرتفوی حق بیمه دنیا را به خود اختصاص داده است، ولی در سال‌های ابتدایی قرن ۲۱ صنعت تکافل توانمندی خود را در اجرا اثبات کرده است.

در جامعه بین‌الملل، مالزی یکی از اعضاء گروه ۸ است که شامل کشورهای در حال توسعه اسلامی (D-8)^۱ از جمله بنگلادش، مصر، اندونزی، ایران، مالزی، نیجریه، پاکستان و ترکیه می‌شود. در این کشورها تکافل به‌عنوان پروژه گروه ۸ تأیید شده که مسئولیت رهبری آن بر عهده مالزی می‌باشد.

بیمه‌های خرد اسلامی (تحت عنوان تکافل خرد) براساس اصول تعاون به‌عنوان یک مکانیسم حفاظت در برابر اصول دین و شریعت مورد توجه است که در مقابل عواقب مالی مرگ و میر و بیماری به فقرا در ازای حق بیمه مقرون‌به‌صرفه داده می‌شود. با این حال، طرح‌های تکافل خرد نیازمند توسعه سازمانی و حمایت از سوی حداقل چهار شرکت‌کننده می‌باشند که عبارتند از: دولت، اجراکنندگان تکافل خرد یا مؤسسات تکافل خرد، صندوق وجوه زکات، سازمان‌های خیریه و سازمان‌های غیردولتی، و شرکت‌کنندگان تکافل خرد و این بیمه یک شیوه کارآمد و مؤثر خوانده می‌شود. شایان ذکر است که در کشورهای اسلامی که دارای درآمد اندک می‌باشند، تقاضای فراوانی برای طرح‌های کم‌هزینه تکافل (تکافل خرد) وجود دارد.

طبق نتایج حاصله از تحقیق انجام شده در کشور در خصوص بیمه خرد با ساختار تکافل؛ از دیدگاه کارشناسان بیمه، ارائه بیمه‌های خرد با ساختار تکافل در مناطق روستایی کشور امکان‌پذیر است و این بیمه راهکار مناسبی برای پوشش بیمه خانوارهای ساکن مناطق روستایی تشخیص داده شده است.

1. D8 Countries: Bangladesh, Egypt, Indonesia, Iran, Malaysia, Nigeria, Pakistan, Turkey

همچنین این کارشناسان بر این عقیده‌اند که خانوارهای ساکن روستا به استفاده از بیمه‌های خرد تکافل تمایل دارند و سرپرستان خانوار مورد بررسی نیز بر این تمایل صحه گذاشته‌اند (سید نورانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱۳).

این کتاب قصد دارد از یکسو با توجه به اهداف بیمه‌های خرد که نگرشی متفاوت با بیمه‌های بازرگانی داشته و هدف اصلی از ارائه آن کمک به افراد کم‌درآمد برای مدیریت و کنترل مخاطرات آن‌ها می‌باشد و همچنین ماهیت اجتماعی این نوع بیمه‌ها که مشارکت در همبستگی‌های اجتماعی را دنبال می‌کند و نیز اهمیت و کارکرد بیمه‌های خرد در کشورهای در حال توسعه که گسترش آن می‌تواند موجب افزایش ضریب نفوذ بیمه بویژه در بین اقشار کم‌درآمد این جوامع گردد و از سوی دیگر با عنایت به استقبال گسترده جوامع اسلامی از تکافل که مبتنی بر اصول قرآنی و مفاهیم اسلامی و در راستای اجرای اصل کفالت همگانی - اصل کفالت همگانی خود مؤثر در تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی و تأمین رفاه افراد جامعه می‌باشد - بوده و همچنین هماهنگی بسیار زیاد آن با سایر حوزه‌های مالی اسلامی (بانکداری اسلامی، بازار سرمایه اسلامی و بازار پول اسلامی) که در واقع یک راه اجرای بیمه به شیوه اسلامی است و فاقد هر گونه ابزار (ربا، غرر و قمار) می‌باشد، به‌عنوان جایگزین مناسب بیمه مرسوم؛ ضرورت و کارکرد بیمه‌های خرد با ساختار تکافل را در کشورهای در حال توسعه اسلامی تبیین نماید.

کتاب حاضر دارای چهار فصل است. در فصل اول ابتدا ریسک را که منشأ پیدایش بیمه است، بررسی کرده و با تعاریف و طبقه‌بندی ریسک آشنا می‌شویم. سپس واکنش افراد را نسبت به ریسک، تحت عنوان «مدیریت ریسک» بیان می‌کنیم. برای مدیریت ریسک روش‌های مختلفی وجود دارد که یکی از آن روش‌ها بیمه است. در ادامه به اهمیت و نقش آمار و احتمالات و

قانون اعداد بزرگ در امر بیمه‌گری می‌پردازیم. سپس به تعاریف و اصطلاحات، تاریخچه بیمه و پیدایش نظام بیمه‌ای، تقسیم‌بندی و اصول بیمه‌ای و همچنین دیدگاه فقهای مسلمان در مورد بیمه متعارف اشاره می‌کنیم. در فصل دوم بیمه خرد را به لحاظ مفهومی توضیح داده و مبانی نظری آن را بیان می‌کنیم. بعد از آن با ذکر ویژگی‌ها، اهداف، ویژگی‌های جامعه هدف، نقش تکنولوژی در ارائه بیمه‌های خرد و شرایط موفقیت در ارائه بیمه‌های خرد، به نمونه‌هایی از کشورهای پیشگام و موفق در ارائه بیمه‌های خرد اشاره می‌کنیم. سپس اهمیت بیمه خرد در توسعه صنعت بیمه و دیدگاه سازمان بین‌المللی کار و بانک جهانی در مورد بیمه‌های خرد را یادآور می‌شویم. در فصل سوم ابتدا مفهوم اصل کفالت همگانی را توضیح داده و مبانی بیمه در اسلام را به همراه نمونه‌های تاریخی یادآور می‌شویم. سپس مفهوم تکافل، تاریخچه، اصول و ویژگی‌های آن را ذکر کرده و وجوه تمایز تکافل با بیمه رایج را بیان می‌کنیم. بعد از آن اصول اجرایی تکافل به همراه سازوکار و اقسام تکافل را توضیح می‌دهیم. در ادامه ضمن ارائه الگوهای رایج تکافل، صنعت تکافل اتکائی، اهداف، کارکرد و ضرورت آن و همچنین وضعیت فعلی صنعت **تکافل** اتکائی و فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس ضمن بررسی فعالیت‌های تکافل در قرن بیست‌ویکم به پیشرفت‌ها و چشم‌انداز صنعت تکافل اشاره کرده و صنعت تکافل در مالزی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در فصل پایانی، در ابتدا مفهوم و تعریف تکافل خرد توضیح داده می‌شود، سپس گام‌های اولیه در خصوص ارائه تکافل خرد بیان شده و پس از ذکر انواع مدل تکافل خرد، مدل مناسب برای ارائه تکافل خرد توضیح داده می‌شود. در ادامه نمونه تکافل خرد اجرا شده در اندونزی ذکر شده و با بیان تفاوت‌های بین تکافل و تکافل خرد، به چالش‌های پیش روی تکافل

خرد اشاره می‌شود. سپس برخی از شرایط موفقیت برای ارائه تکافل خرد ذکر شده و در پایان به جمع‌بندی می‌پردازیم.

در پایان شایسته است از زحمات همه عزیزانی که در تدوین کتاب حاضر به ما یاری رسانده‌اند تشکر نماییم. امیدواریم که کتاب پیش رو موجب توجه بیشتر دولت‌های اسلامی به کارکرد و نقش بی‌بدیل تکافل خرد در کنترل و پوشش مخاطرات اقشار کم‌درآمد در جوامع اسلامی و توسعه و تعمیق بیمه در این کشورها گردد. در نهایت با قبول کلیه اشتباهات سهوی، پذیرای انتقادات اساتید و متخصصین محترم در این باره هستیم.

دکتر سید محمدرضا سید نورانی

دانشیار دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر حسین رشیدی نژاد

استادیار گروه اقتصاد دانشگاه پیام نور

فصل اول: ریسک و بیمه

۱-۱. مقدمه

ریسک وجه تمام فعالیت‌ها و در ذات تمام تصمیم‌گیری‌هایی است که انسان و یا یک سازمان تولیدی در دوره فعالیت خود اتخاذ می‌کند. ریسک، دلیل وجود بیمه و یا ماده اولیه برای تولید یک محصول بیمه‌ای می‌باشد. بدون ریسک، بیمه مفهوم وجودی خود را از دست می‌دهد زیرا در جامعه‌ای که ریسک وجود ندارد دیگر نیازی به بیمه نمی‌باشد. تعریف زیر از بیمه در رابطه با ریسک صورت می‌گیرد: «بیمه، سازوکار یا خدمتی است برای انتقال ریسک‌های مشخص بیمه‌گذار به بیمه‌گر در قبال پرداخت حق بیمه توافق شده». باید توجه داشت که بیمه‌گران نمی‌توانند هر ریسکی را که بیمه‌گذار از آن احساس عدم امنیت و نگرانی می‌کند بدون در نظر گرفتن ضوابط و ملاحظات تحت پوشش قرار دهند.

در این فصل ابتدا ریسک را که منشأ پیدایش بیمه است، بررسی کرده و با تعاریف و طبقه‌بندی ریسک آشنا می‌شویم. سپس واکنش افراد را نسبت به ریسک، تحت عنوان «مدیریت ریسک» بیان می‌کنیم. برای مدیریت ریسک

روش‌های مختلفی وجود دارد که یکی از آن روش‌ها بیمه است. در ادامه به اهمیت و نقش آمار و احتمالات و قانون اعداد بزرگ در امر بیمه‌گری می‌پردازیم. سپس به تعاریف و اصطلاحات، تاریخچه بیمه و پیدایش نظام بیمه‌ای، تقسیم‌بندی و اصول بیمه‌ای و همچنین دیدگاه فقهای مسلمان در مورد بیمه متعارف اشاره می‌کنیم.

۲-۱-۲. ریسک

متخصصان مالی معتقدند که ریسک را نمی‌توان از فعالیت‌های اقتصادی حذف کرد ولی می‌توان آن را مدیریت کرد. پیشرفت اقتصادی را بدون فرض ریسک نمی‌توان تصور کرد. ریسک، دلیل وجود بیمه است و بدون ریسک، بیمه مفهوم وجودی خود را از دست می‌دهد. ریسک یا خطر انواع و شکل‌های مختلفی دارد ولی با توجه به تغییرات گوناگون و به‌رغم تنوع آن، یک جنبه و نتیجه ثابت دارد که ریسک، بد، نامطلوب و ناخوشایند است و ما می‌توانیم ریسک را به مفهوم نتیجه نامطلوب و ناخوشایند و زیان‌آور حادثه آینده قلمداد کنیم. در مقابل ریسک، شانس قرار دارد که برخلاف ریسک دارای عنصر خوب، مطلوب و خوشایند است. همراه ریسک و شانس، نااطمینانی و اتفاقی بودن وجود دارد، یعنی اینکه نتیجه حوادث آینده را نمی‌توان از قبل پیش‌بینی کرد والا، بیمه کردن چنین حادثه‌ای مفهوم ندارد و نمی‌توان بیمه‌نامه برای آن اخذ کرد. پس هنگامی که درباره دانش و فن بیمه صحبت می‌کنیم، سعی می‌کنیم که واژه ریسک را به دقت تعریف کرده و به مفهوم آن توجه داشته باشیم (کریمی، ۱۳۸۸: ۶۱).

۱-۲-۱. تعریف ریسک

برای آشنایی بیشتر با مفهوم ریسک، برخی از تعاریف ریسک را که توسط اوترویل^۱ گردآوری شده است را بیان می‌کنیم: (Outreville, 1998)
الف) عدم اطمینان از وقوع خسارت‌ها.

- ب) عدم اطمینان در مورد خسارت‌های مالی.
- ج) قابل پیش‌بینی نبودن پیامدها را هم ریسک می‌گویند، ریسک به این معنی، بیانگر آن نیست که پیش‌آمدها نامساعد هستند، بلکه منظور این است که پیش‌آمدها از قبل معلوم نیستند.
- د) ریسک عبارت از حالتی است که امکان ورود خسارت وجود دارد. یعنی ریسک به غیر از مضر بودن پیش‌آمد، معنی دیگری ندارد.
- ه) ریسک به‌عنوان تفاوت در نتایجی که در یک دوره معینی می‌توانست رخ دهد تعریف می‌شود. اگر فقط امکان وقوع یک پیش‌آمد وجود داشته باشد، ریسک آن صفر است و اگر امکان وقوع پیش‌آمدهای بسیاری وجود داشته باشد، ریسک آن صفر نیست.
- و) منظور از اصطلاح ریسک معمولاً اشاره به خطرهایی است که افراد در هر زمان ممکن است به‌طور عینی در معرفی آن‌ها قرار گیرند (Rejda, 2001).
- ز) ریسک به معنی شانس وقوع خسارت است (Tyagi and Tyagi, 2007).
- ح) ریسک، شرایطی است که در آن امکان انحراف نامساعد از پیش‌آمد مطلوب مورد انتظار وجود دارد (Vaughan and Vaughan, 2007).

۱-۲-۲. طبقه‌بندی ریسک

همان‌طور که مشاهده شد تعاریف مختلفی از ریسک وجود دارد و این امر باعث ایجاد ابهام در استفاده از آن‌ها می‌شود. برای اینکه بهتر و دقیق‌تر بتوان ریسک را تعریف کرد، باید ریسک‌ها را طبقه‌بندی نمود تا با محدودتر شدن حوزه ریسک بتوان درک بهتری از آن داشت.

به‌طور کلی ریسک‌ها را به دو دسته ریسک‌های اقتصادی و غیراقتصادی تقسیم می‌کنند. ریسک‌های اقتصادی ناشی از زندگی اقتصادی است اما ریسک‌های غیراقتصادی پیامد فعالیت‌های اقتصادی نیست، هرچند می‌توانند فعالیت‌های اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهند. ما در اینجا تنها به‌دنبال بررسی ریسک‌های اقتصادی هستیم.

الف. ریسک‌های ایستا و پویا

ریسک‌های پویا ریسک‌هایی هستند که از امکان تغییرات پویا ناشی می‌شوند. این ریسک‌ها بر اثر تغییرات در شرایط اقتصادی مانند تغییرات در سطح قیمت‌ها، سلیقه مصرف‌کنندگان، رفتار پس‌انداز و فناوری به وجود می‌آیند و معمولاً در بلندمدت کل جامعه را منتفع می‌کنند (Ronquillo, 2007: 27).

ریسک‌های ایستا متضمن خسارت‌هایی هستند که حتی اگر هیچ تغییری در شرایط اقتصاد روی ندهد باز این اتفاق خواهد افتاد، مانند خسارت‌های ناشی از تصادفات، آتش‌سوزی و سایر خطرهای طبیعی. این خسارت‌ها گاهی نیز ناشی از اقدامات غیرعادی یا اشتباهات انسانی است. ریسک‌های خالص ممکن است منبع کسب منفعت برای فرد باشند اما خسارت‌های خالص معمولاً متضمن از بین رفتن اموال و دارایی هستند و منبع کسب منفعت برای جامعه نیستند. به عبارت دیگر ریسک‌های خالص، ریسک‌هایی هستند که فقط دو حالت زیان و عدم زیان دارند. این گونه ریسک‌ها مطلوب بیمه‌ای هستند (Tyagi and Tyagi, 2007:34).

ب. ریسک‌های سوداگرانه و خالص

ریسک‌های سوداگرانه، ریسک‌هایی هستند که در آن هم احتمال خسارت و هم احتمال سود وجود دارد. فعالیت‌هایی که مواجه با چنین ریسک‌هایی می‌شوند معمولاً فعالیت‌هایی هستند که به امید کسب سود انجام شده‌اند. این گونه ریسک‌ها می‌توانند سه حالت داشته باشند که عبارتند از: سود، عدم سود، زیان. که این ریسک‌ها مطلوب بیمه‌ای نیستند (Vaughan and Vaughan, 2007: 22).

ریسک‌های خالص، ریسک‌هایی هستند که فقط احتمال خسارت دارند. بنابراین، خطرهای طبیعی یا پیامدهای ناشی از اشتباهات انسانی معمولاً فقط ریسک‌های خالص هستند. بعضی از ریسک‌ها موارد بینابینی هستند و به راحتی نمی‌توان آن‌ها را طبقه‌بندی کرد. زیرا که فرآیند آن‌ها پویاست و نتیجه آن ممکن است در کوتاه‌مدت خسارت و در بلندمدت سود باشد.

برای مثال، نتیجه اعتصاب کارگران بنگاه خسارت است اما در واقع پیامد آن، قرارداد کار جدیدی است که چشم‌انداز شرایط کار بهتر و یا دستمزدها و بهره‌وری مورد انتظار بالاتر و سود بیشتر را برای بنگاه به ارمغان می‌آورد (Tyagi and Tyagi, 2007: 36).

ج. ریسک‌های خاص و عام

ریسک‌های خاص ریسک‌هایی هستند که مشخصاً روی شخص یا همزمان بر گروه کوچکی اثر نامطلوب می‌گذارند، مانند یک خانواده که می‌توان آن را گروه نسبتاً کوچکی دانست. حتی مسافرین یک هواپیمای بزرگ هم در مقایسه با تعداد کثیر و بی‌شمار در ریسک‌های عام، هنوز گروه کوچکی هستند. ریسک‌های خاص نیز ممکن است خسارت‌های بزرگی را باعث شوند ولی عموماً خسارت‌های ناشی از این‌گونه حوادث در حدی هستند که صنعت بیمه می‌تواند جبران خسارت‌های ناشی از این‌گونه حوادث را به‌عهده بگیرد (Vaughan and Vaughan, 2007: 24).

ریسک‌های عام ریسک‌هایی هستند که در صورت تحقق، اثر نامطلوبی روی گروه کثیری از مردم می‌گذارند که حتی گاهی اوقات کل جمعیت یک کشور را متأثر می‌سازند مانند زلزله، جنگ و سایر حوادث فاجعه‌آمیز که مناسب بیمه شدن نیستند. ریسک‌های عام ممکن است ایستا یا پویا باشند (Ronquillo, 2007: 29).

۱-۲-۳. مدیریت ریسک

در خصوص مقابله و رفتار با ریسک هر شخص می‌تواند خود تصمیم بگیرد که چطور با آن روبرو شود. برای مثال ریسک مرگ (که ممکن است برای بسیاری از مردم یک ریسک ترسناک باشد) یک ریسک اجتناب‌ناپذیر است و عاقبت اتفاق خواهد افتاد و فقط زمان آن مشخص نیست اما به‌هنگام جوانی گرچه ریسک مرگ پذیرفتنی است اما واکنش در مقابل آن غالباً

بدین صورت است که مرگ به هیچ وجه اتفاق نخواهد افتاد. واکنش در برابر ریسک از یک منطقه به منطقه دیگر و از یک کشور به کشور دیگر متفاوت است و به ارزش‌های فرهنگی جامعه وابسته است. در زیر چند نمونه از این ارزش‌های فرهنگی بیان می‌شود: منزلت شخصی، آزادی‌های فردی، اعتماد به نفس، اهمیت دادن به موفقیت.

تمام موارد بالا مواردی هستند که روی تصمیم شخص برای خرید بیمه تأثیر می‌گذارند. تکنیک‌های کاهش ریسک به نام «تکنیک‌های مدیریت ریسک» معروفند و این‌گونه تعریف می‌شوند: به کلیه تلاش‌هایی که برای تغییر و کاهش ریسک‌پذیری خطر انجام می‌شود و می‌تواند پتانسیل خسارت را کاهش دهد، تکنیک‌های مدیریت ریسک می‌گویند (کریمی، ۱۳۸۸: ۶۴-۶۳) در این خصوص دست‌کم هفت نوع برخورد و رفتار با ریسک امکان‌پذیر است که عبارتند از:

الف. نگهداری

این حالت وضعیت ریسکی است که شخصی آن را به دیگری منتقل نمی‌کند و برای خود نگه می‌دارد. معقولانه‌ترین نحوه برخورد با ریسک در این حالت آن است که نگهدارنده ریسک زمان کافی نداشته باشد تا ذخایری را برای جبران خسارت‌های احتمالی در نظر بگیرد که این حالت را خود بیمه‌گری نیز می‌گویند.

ب. گریز

این روش از تکنیک‌های مدیریت ریسک محسوب نمی‌شود و شامل حالتی است که در آن کوتاهی و قصور از ایفای تعهدات مقرر صورت می‌گیرد و روشی برای اجتناب از قبول مسئولیت‌ها می‌باشد و البته اگر با موفقیت همراه شود باعث کاهش زیان می‌شود.

ج. اجتناب

حالتی است که شخصی یا شرکتی برای اجتناب از درگیری با ریسک، فعالیت و اجرای امور خاصی را ترک می‌کند و انجام نمی‌دهد. مثلاً دارنده خودرویی برای جلوگیری از ریسک تصادف خودرو، از آن استفاده نمی‌کند. اجتناب از ریسک همیشه راه معقول و مناسبی نیست ولی در موقعیت‌هایی شخص می‌تواند از ریسک اجتناب کند یا آن را بپذیرد.

د. کاهش

- ۱- پیشگیری: حالتی است که اقدام‌های ایمنی لازم برای کاهش احتمال بروز خطر انجام می‌گیرد. مانند استفاده از درهای ضد حریق، اعلام‌کننده‌ها برای خطر دزدی، پوشش شیشه‌ها و سایر اقدام‌های ایمنی دیگر.
- ۲- حفاظت و تأمین: اقدام‌های ایمنی است که بی‌درنگ برای کاهش خسارت و زیان وارده بعد از وقوع حادثه انجام می‌پذیرد. مانند وجود خاموش‌کننده‌ها، شیرهای آتش‌نشانی، ماشین‌های آب‌پاش و مانند آن. محدودیت مسئولیت نیز یکی از ابزارهای کاهش ریسک به شمار می‌رود که شامل محدودیت مسئولیت سهامداران مؤسسه‌های بازرگانی یا محدودیت مسئولیت قانونی هتلداران و خطوط هوایمایی و ... است.

هـ. انتقال یا ضمانت مشترك

انتقال ریسک به منظور کاهش اضطراب در مقابل ریسک انجام می‌گیرد. در این حالت کل زیان و خسارت ناشی از ریسک یا دست‌کم بخش عمده آن به دیگری منتقل می‌شود. بهترین مثال در این مورد بیمه است که بیمه‌گر در صورت وقوع حادثه به جای بیمه‌گذار قرار می‌گیرد و بار خسارت را به دوش می‌کشد. بیمه‌گر، مسئولیت تغییر، تفویض، جایگزینی و پرداخت خسارت را به جای بیمه‌گذار متقبل می‌شود.

اما در ضمانت مشترك به جای اینکه ریسک به دیگری منتقل شود، عده‌ای جمع می‌شوند و ریسک یکدیگر را بین خود تقسیم می‌کنند.

و. ترکیب

برای ریسک‌های گروهی استفاده می‌شود و سعی می‌کنند ریسک‌ها را معتدل کنند. مانند گروهی از شرکت‌ها که ریسک ناشی از رقابت دارند و اقدام گروهی برای مقابله با ریسک گروهی خود می‌کنند مثلاً با یکدیگر تشکیل اتحادیه یا کارتل می‌دهند.

ز. خنثی‌سازی

حالتی است که شخصی برای کاهش ریسک اقدام به انجام معاملات جبرانی در مقابل دیگری می‌کند. مثلاً در بورس فردی سهام دو کالای جانشین را می‌خرد تا اگر ارزش یکی کاهش یافت ارزش سهام دیگری افزایش یابد و او در نهایت زیان نکرده باشد (Rejda, 2001: 47).
در ادامه به رویکرد اسلامی در خصوص ریسک می‌پردازیم.

۱-۲-۴. رویکرد اسلامی در خصوص ریسک

دانشمندان اسلامی از دو نوع ریسک آگاه بودند؛ یکی ریسک تجاری که در آن فردی کالایی را به منظور سود می‌فروشد و برای کسب سود توکل به خدا دارد. این ریسک برای تاجران ضروری است و بنابراین فرد ممکن است زیان کند، ولی این ماهیت تجارت است.

نوع دیگر ریسک شرط‌بندی است که اکل مال به باطل می‌باشد. این همان چیزی است که خدا و فرستاده او آن را منع کرده است. البته مواردی وجود دارد که در آن‌ها تمایز بین این دو ریسک مشکل است ولی چهار چوب کلی مشخص است. آن دو نوع ریسک عبارتند از:

۱- ریسک مرتبط با معاملات اقتصادی معمول (فعالیت‌های اقتصادی با ارزش افزوده و خلق ثروت).

۲- ریسک مرتبط به اکل مال به باطل یا فعالیت‌های با مجموع صفر که در آن ثروت افزوده‌ای ایجاد نمی‌شود.

۱-۲-۴-۱. ریسک در اقتصاد اسلامی

اگر ما ریسک را امکان وقوع زیان تعریف کنیم، آنگاه از دیدگاه اسلامی چنین ریسکی نامطلوب است. اصول اسلامی به حفظ و توسعه ثروت دعوت می‌کند. در معرض زیان قرار دادن ثروت به‌خودی خود نمی‌تواند یک هدف باشد. در حقیقت «الغرافی» به روشنی بیان می‌کند که ضمان، یعنی محافظت از ثروت، برای عوامل اقتصادی عقلایی مطلوب می‌باشد (السویلیم، ۱۴۲۴ ه.ق).

اسلام نسبت به مشقت نیز چنین رویکردی دارد. هر چند بسیاری از افعال اسلامی حدی از سخت کوشی را دارد ولی مشقت به‌خودی خود مطلوب نیست. یک فعل خوب ممکن است سخت باشد ولی خوب بودن آن به‌دلیل سخت بودن نیست. اگر سخت کوشی زیاد باشد پاداش نیز ممکن است بیشتر باشد. ولی این به این دلیل نیست که سخت بودن هدف عمل است بلکه به این دلیل است که انجام آن عمل سخت کوشی می‌خواهد. به‌عبارت دیگر مشقت در تعیین ارزش عمل نقش ثانوی دارد. عامل اصلی مفید بودن عمل است.

چنین استدلالی در مورد ریسک نیز صادق است زیرا می‌توان آن را شبیه مشقت دانست. چنین ریسکی نامطلوب است هر چند که در تمامی فعالیت‌های اقتصادی به شکل طبیعی وجود دارد. ارزش هر تصمیم اقتصادی اساساً به‌دلیل مخاطره‌آمیز بودن آن نیست بلکه به‌واسطه ثروتی که خلق می‌کند و ارزشی که به‌واسطه آن خلق می‌شود، تعیین می‌گردد. ریسک در ارزش منعکس است ولی ریسک فی‌نفسه تعیین‌کننده ارزش نیست.

هر زمان که پذیرش ریسک مورد تشویق قرار می‌گیرد به‌دلیل ارزش افزوده و ثروتی است که ایجاد می‌کند. این موضوع تفاوت بین ریسک مشروع و ریسک نامشروع را مشخص می‌کند. ریسک مشروع زمانی است که ضرورتاً منجر به خلق ارزش شود ولی وقتی که ارزش‌افزوده‌ای نباشد شرط‌بندی است.

۱-۲-۴-۲. پوشش ریسک

به‌طور کلی پوشش ریسک برای ختنی‌سازی و حداقل‌سازی ریسک به‌کار می‌رود. بر این اساس، پوشش ریسک مبتنی بر اهداف اقتصاد اسلامی است. بنابراین نباید نگران ریسک بود. فقط موضوع این است که چگونه باید به این هدف رسید و چه ابزاری ما را برای رسیدن به این هدف یاری می‌کند. اگر ابزاری فقط شامل سفته‌بازی محض و فعالیت‌های شرط‌بندی باشد، غیرمشروع خواهد بود. هدف وسیله را توجیه نمی‌کند (ابن‌القیم، ۱۴۲۲ ه.ق). بنابراین اهداف خوب، وجود ابزارهای خوب را ضرورت می‌بخشد (Obaidullah, 2005: 174). معتقد است که: «فراهم کردن خدمات پوشش ریسک دلیل کافی برای تحمل قمار و میسر نیست. شریعت با پوشش ریسک مخالف نیست زیرا مصلحت ایجاب می‌کند که ریسک پوشش داده شود. طبیعت بازی با مجموع صفر به‌گونه‌ای است که شریعت با آن مخالفت می‌کند. زیرا باعث عدم ثبات و بی‌نظمی اجتماعی می‌شود».

۱-۲-۴-۳. ریسک قابل تحمل

متفکرین اسلامی شرایطی را که تحت آن می‌توان ریسک را تحمل کرد و همچنین شرایطی را که تحت آن نمی‌توان ریسک را تحمل کرد تبیین کرده‌اند. به‌طور کلی آن‌ها شرایط زیر را برای ریسک قابل تحمل بیان کرده‌اند:

۱- غیر قابل اجتناب باشد، ۲- غیر مهم باشد، ۳- غیر عمدی باشد.
شرط اول بیان می‌کند که ارزش‌افزوده بدون پوشش ریسک زیان یا شکست، امکان‌پذیر نمی‌باشد.

شرط دوم در مورد درجه ریسک است. یعنی احتمال شکست بسیار ناچیز باشد. متفکرین اسلامی بیان می‌کنند که احتمال شکست باید کمتر از احتمال موفقیت باشد تا اینکه ریسک قابل پذیرش باشد. شرط سوم نتیجه دو شرط قبلی است. هدف یک فعالیت اقتصادی عادی، خلق ارزش است و نه ریسکی که لازمه این خلق ارزش باشد. بنابراین چنین ریسکی طبیعتاً نمی‌تواند انگیزه معامله باشد.